

Apáthy István életútja

A magyar neurohisztológia kiemelkedő alakja, Apáthy István születésének 125. évfordulóján érdemes visszatekintenünk arra az életpályára, amelyen ez a nemzetközi mércével mérve is gigantikus személyiség végül is itt, Szegeden nyert végső nyugvóhelyet. Ez az életút Budapesten kezdődött, Kolozsvárott tetőzött és a trianoni békeparancs nyomán aléltáságha süllyedt Kis-Magyarországon, Szegeden ért véget. Ma is izgató, s egyben megrázó kérdés: honnan indult s hová jutott el? A soron következő három előadás erre igyekszik feleletet adni. Nekem az a szerep jutott, hogy a háttérrel próbáljam megvilágítani.

Apáthy édesapja, az idősb Apáthy István, valóságos Jókai-regényhős. Tizen-nyolc évesen, mint piarista kispapot, éri el a negyvennyolcas forradalom szele; kilép a rendből, honvéddnek áll, s főhadnagysáig küzdi fel magát. Bujdosik, elítélik, börtönbe jut, kiszabadul, majd jogot végez, ügyvéd, végül egyetemi tanár, a pesti egyetem rektora, s országgyűlési képviselő lesz. Ebben a családban születik meg 1863-ban az ifjabb Apáthy István, s nem csoda, hogy egész életét meghatározza apjának ez a romantikus élettörténete.

Az ifjabb Apáthy István orvosi tanulmányokat végez és 1885-ben a budapesti egyetemen orvosdoktorrá avatják. Rövidesen nyugat-európai tanulmányútra indul, s Nápolyban, a biológiai állomáson talál olyan kutatóhelyet, amelyet aztán élete során sokszor felkeres. Itt kezdi el idegsvövedtani tanulmányait, amelyek a neurofibrillák felfedezéséhez vezetnek. Röviddel hazatérése után egyetemi tanárrá és a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem zoológiai intézetének vezetőjévé nevezik ki. Huszonhét éves korában foglalja el tanszékét, amit közel harmincéves szívós, megfeszített munkával Európa egyik vezető tudományos központjává alakít. Itt folyik többek között az orvostanhallgatók svövedtani oktatása is, úgy, hogy amikor egyetemünk 1921-ben Szegedre kényszerült települni, az orvosi kar jóformán valamennyi tanára és asszisztense Apáthy tanítványa; így Gellért Albert is, aki majd az anatómiai intézet vezetőjeként, tanszéki elődöm, s aki gyakran emlegette Apáthy svövedtani gyakorlatait, ahol a professzor maga irányította hallgatóinak mikroszkopizálását, s ellenőrizte, méghozzá igencsak szigorúan, mikroszkópos rajzaikat.

Kolozsvári éveit alatt a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjává, a Belga Királyi Orvostudományi Akadémia külföldi tagjává választja. De itt éri a nagy csalódás is, hogy a Nobel-díj-bizottság nem őt, hanem nagy vetélytársát, Santiago Ramón y Cajalt tüntette ki az orvostudományi Nobel-díjjal. 1906 így fordulópontot jelent Apáthy életében: kifogyhatatlannak tűnő energiáit társadalmi kérdések megoldása felé fordítja, aktívan részt vesz a szabadkőműves mozgalom-

ban, s egyre inkább a nemzeti liberális radikalizmus képviselőjévé válik. Károlyi Mihály is felfigyel munkásságára, s bár az általa 1918 decemberében felkínált kultuszminiszteri tárcát nem fogadja el, néhány nap múlva elvállalja utolsó, tragikus végű politikai megbízatását: Erdély fő kormánybiztosává nevezi ki a Károlyi-kormány. „Bárcsak száz Apáthy István lenne ebben az országban”, sóhajt fel Károlyi. Apáthy Nagyszebenbe tart, hogy a megszálló román királyi csapatok parancsnokával tárgyaljon Erdély sorsáról. Erre azonban soha nem kerül sor; a román fegyveres erők letartóztatják, hazaárulás vádjával halálra ítélik, amit „kegyelemből” életfogytiglani börtönre változtatnak. Másfél évi raboskodás után a nemzetközi tudományos világ Franciaországra gyakorolt nyomásának eredményeként kénytelenek a románok szabadon engedni. S a testileg-lelkileg megtört Apáthyra még egy utolsó sorscsapás vár: itthon a fehér kurzus „árulónak” bélyegzi. Még egyszer visszamegy a Földközi-tengeri kutatóállomásra, a szó szoros értelmében „Nápolyt látni és meghalni”. De most már az sem a régi. A Szegedre menekült egyetemen megkezdzi az állattani intézet szervezését, majd néhány hónap múlva, 1922. szeptember 27-én, ötvenkilenc éves korában meghal. Itt van eltemetve a szegedi Belvárosi temetőben; az akadémia akkori urai közül senki nem akadt, aki gyászbeszédet lett volna hajlandó mondani korának egyik legnagyobb tudósának sírja felett.

Apáthy István életútja jelképes, mint ahogy az is, hogy ezt a mai megemlékezést a Szent-Györgyi Albert Orvostudományi Egyetem Apáthy Kollégiumának dísztermében tartjuk meg. Hadd fejezzem be ezt a megemlékezést Apáthynek azzal, a mai napig érvényes és minden magyar kutató által megszívlelendő híres mondásával, miszerint: „A nagy nemzetek emelik az ő fiaikat; a kis népeket fiaiknak kell emelniök”.

